

## LIDOVÉ STAVBY

*Národopisná výstava československá*

Kromě staré Prahy je „náves“ přední atrakcí Národopisné výstavy. Zároveň však jednou z nejdůležitějších jejích částí. Na obydlí, v něm, shledneš jako v zrcadle dost úplně a správně poměry, pokročilost a vkus jeho obyvatelů. Stavby výstavní pak samy vyzývají, abychom srovnávali a pozorovali, v čem si jsou obydlí jednotlivých haluzí národa československého podobná, v čem se různí, jaký jejich rozvoj, co na nich původního, domácího, i kde působily vlivy cizí. Ale také kus retrospektivy je v nich i na nich. Jeť tu leccos, co bývalo, ale co již vymizelo nebo co již mizí před našima očima ať v zařízení obydlí, nebo při stavbách samých. A také samo se nabízí srovnávat, která haluz našeho národa je ve svých obydlích zachovalejší, osobitější, kde více, kde méně působily vlivy obecné kultury.

Kol veliké prostory návesní, kolem níž a na níž za jubilejní výstavy stály pavilony většinou šlechtické, zbudována stavení selská z veškeré oblasti jazyka československého, z končin od moravských Karpat až po Šumavu, od Krkonoš až do Horních Uher. Tu poblíže průmyslového paláce oddělení valašské, dále za stromořadím stavení z Břec-lavska. Za ním „vinná buda“ a v sousedství statek horácký, dále grunt hanácký, statek z Opavska, stavení lašské zrovna proti dřevěnému kostelu, za lašským stavením kovárna, za tou oravské obydlí, v nejzazším pak koutě skromná chata kopaničářská. Od té zpět k průmyslovému paláci po levé ruce patrová roubená budova Čičmanců z trenčínské stolice. Kolem rybárny v jejím sousedství a kolem mlýna dojdeme ke stavení jihočeskému, jež na pláň slove „Blatským“, ač ne správně. S ním sousedí stavení z Jarměřska, vedle něhož se hezky do široka rozkládá statek východočeský. Dále stojí statek chodský, jemuž zděný „sklep“ s úzkými okénky dodává rázu velmi vážného. Vedle tohoto obydlí od hranic západních, hned vedle stavení od hranic severních, z Turnovska, poměrně nejzdobnější, nej-

veselejší, za ním pavilon okresu slanského. Rychtu v sousedství nelze do vlastní návsi počítati. Není výstavním objektem, nýbrž budovou volně komponovanou, ale s jednotlivostmi věrně ve slohu lidových budov českých pořízenými. Vystavěna dle návrhu prof. J. Kouly, jenž užil k této stavbě motivů ze severovýchodních Čech (z Opočenska).

Před námi náves neobyčejná, jaké ještě nebylo, náves všeho lidu českoslovanského. A přece, jakkoliv je rozmanitá, jakkoliv je různých stavení hojně, není úplná. Také toho si bezděky všimneme, že tu je chalupa chudšího lidu venkovského skrovněji zastoupena. Než úplnost je tu nemožná. Ostatně výborným doplňkem jsou četné modely lidových obydlí, mlýnů, zvoníc a p., namnoze velmi pěkně a názorně pracované, umístěné v bývalém průmyslovém paláci.

Náves na Národopisné výstavě má podobu nejstarších vesnic českoslovanských, okrouhlou, jež leckdes bývala až kruhovou, jako Byšičky u Lysé n. L. a j. Prostřed druhé polovice na ostrůvku málo povýšeném strmí dřevěný kostelík šindelem krytý, se hřbitůvkem a zajímavou zvonicí, do níž a do kostela se přichází krytým můstkem. Opodál trčí kamenná „boží muka“, pořízená r. 1686 v čas moru. Na druhém konci návsi blíže stavení břeclavského vábí naši pozornost dřevěný kříž díla moravského, malovaný a řezbami ozdobený. Rozhledli jsme se širou návší. A teď kolem do kola. Nejprve tam, kam máme od průmyslového paláce nejblíže: mezi moravské Valachy, nám z království nejméně známé.

Oddělení jejich má ze všech stran nejvíce stavení. Všecka jsou význačná pro jejich život a zaměstnání, ať hospodářské, ať pastýřské nebo řemeslnické. Nejprve si všimneme vlastního hospodářství. Vejdeme dřevěnou branou, jejíž ozdobné zářezy jsou rudě natřeny. Obytné stavení opřeno je do svahu, vpředu spočívá na kamenné podezdívce. Je všechno roubené a na jeho roubení padne nám do oka jedna zvláštnost: že ve skulinách („špárách“) mezi trámy zadlabány jsou desky, tak zvané „skulináře“, které dodávají roubené stěně větší plnosti a hladkosti, nežli slabší české „zarážky“ slamou otočené, hlinou omazané a do skulin zarážené. Nad „náspou“ (zásep, záhrobeň) vznáší se široký přístřešek, „okap“, jenž jde i do čela stavení, jak u nás nebývá. Zpod něho jako zpod štítu vyhlíží v čele dvě nevelká okna, ozdobnější nežli okna našich roubených stavení,

svými hladkými, širokými „futry“ s okrasnými zářezy rudě natřenými.

Bílená lomenice („svisle“) nad nimi plná je malovaných význačných květů a vzorků, jakož i spodní prkno kulatého výběžku střechy nad vrcholem lomenice („kazub“, naše „kukla“ nebo „kabřinec“). „Podsíněk“ stíní domovní dvěře. Pod ním zastavíme se u nářadí tu vystaveného, nejdéle u ručního mlýna „žrna“.

Na síni blíže domovních dveří prosté schody vedoucí na hůru, na síni vlevo ode dveří, vedoucích do jizby pod komínem ohniště. Tu je nístěj (pec) kamen v jizbě postavených, vedle ní „čelusta“ pece; při zdi a na ní různé nářadí a náčiní, jako „zřez“ (dřez), na jednoduché polici kromě jiného i „bábůvka“, forma na velkou buchtu.

Dveřmi otáčejícími se v dřevěném „bantu“ vstoupíme do jizby, jež má povalový strop („tlo“). U dveří nalevo kamna, nad nimi bidélko se „světidly“ (louče). Zvláště nás zajme „strůžek“ hoblík na louče, „stříkač“ (ruční stříkačka), na peci pak svatomikulášské strašidlo, děsivá, veliká hlava netvora divného s rohy, s rudou tlamou a velkým jazykem, zrobená ze srnčiny. V pravém rohu ode dveří stůl, za ním v koutě almárka koutnice, nad stolem na stěně obilné věnce opentlené barevným papírem. Jsou to věnce „na dožatu“ (obžinky), kteréž v jizbě visívají ode žní až do zimy, až je o Štědrý den hodí slípkám, „aby hodně nesly“. Leccos tu v jizbě jako u nás, leccos zvláštního nebo s jiným jmenem.

Ve stručné zprávě nelze všeho vypsati. Než jednoho si přece povšimneme: dvanácti koleček na trámě u stropu křídou namalovaných. Jsou na půl, na čtvrt, na celo i různě vyčárkována. Těchto dvanáct kroužků je dvanáct dní „od Luce do Božího narození“, a to různé křídování na nich označuje, jaká byla povětrnost za těch jednotlivých dní. A taková bude, dle té „pranostiky“, za jednotlivých měsíců v roce po sobě jdoucích. A na druhém trámě zase křída: zápis hospodářský, že se „červená běhala 4. marza“. Z jizby přes síň vstoupíme do komory jako u nás. Mnoho zvláštního tu nenajdeme. A zase ven.

Přes dvůr proti vratům chlévy, přes dvůr proti obytnému stavení, s ním souběžně, stodola, s rozdělením podobným jako u nás, namnoze i s těmiže názvy jednotlivých částí. K stodole přistavěn v čele „vozník“, vzadu ovčírna a kůlna. Opodál obytného stavení za zahradou stojí sušárna,



v níž suší různé ovoce, a to na lískách v „teplovně“. Ta je vprostřed. Vpravo od ní je síňka s presem na ovoce, vlevo „topiárna“ s pecí. Měděný kotel na pálení slivovice není daleko. Za ním nejzáze až kdes u plotu o samotě pastýřská „salaš“, prosté roubené staveníčko s kotlem na vaření žinčice.

Ze salaše vracíme se dolů kolem zajímavé valašské pily, od níž viděti prostou zvonici se železným zvonem, jenž je domácím výrobkem valašským. Zastavíme se ještě v „křivíčárně“ (kovárně), v níž kus průmyslu valašského. Uvidíme tu Valacha kujícího „křesáky“ (nože s ocilkou), kuchyňské i zahradnické nože, „křiváky“ (kudličky), jichž na miliony se z Valašska rozvezlo a roznosilo do všech koutů. Na konec si zaskočíme do valašské hospody. Označuje ji svazek dlouhých, kudrnatých třisek i štít zdobený malovanými figurami s nápisem, že to hospoda „Na posledním groši“. Tu i valašskou hudbu uslyšíme od hudeců valašských v červených vestách a v přiléhavých bílých nohavících. Hlavní slovo má klarinet, jemu notují dvojí housle, basa tvrdí muziku a v to drnčí kovové zvuky starého cimbalu. Někdy klarinet umlkne, pištěc zazpívá, ostatní ho provázejí, až opět nástroj nasadí ke rtům, a hlas klarinetu zase proniká daleko od valašské hospody do šumu výstavního.

Ve valašském oddělení samé dřevo, samá „róbenica“, ale hned v sousedství za alejí zděné, nevelké stavení slamou kryté z moravského Slovácka, z okolí břeclavského.<sup>1)</sup> Není to rozlehlý statek, ale jen hospodářství čtvrtlánika, jakých v těch krajinách většinou. Zahrádky hrazené plotem „deščeným“ (prkenným), nahoře proutím svazovaným, dodávají přívětivého vzhledu domku žlutavě natřenému. Ale nad jiné nás zvenčí upoutá výstupek u domovních dveří „žudro“, „žebračka“, květy živě omalovaný. A ještě více ornamentů a květů, listů a úponek vkusně malovaných a seřaděných najdeme na síni, na jejích zdech i na zdech u ohniště. Všecko to je dílo prosté venkovanky slovácké, jedné z „maléřek“, jež slovácké ty domky tak živě a vkusně „líčí“.

Jizba sama takového malování nemá. Rozdělení její i nábytku v mnohém se našemu podobá. V rohu stůl, nad ním holubička, obrázky, římsy s nádobím, u něho „legátky“ (židle), podél stěn „lava“. Při stěnách malovaná „pohrád-

<sup>1)</sup> navrhl prof. J. Koula, v úpravě spolupůsobil prof. J. Klvaňa.

ka“ (postel), malované truhly, u dveří kamna, nad nimi na bidélkách kukuřičné klasy. Také kolem chlívů bývají klasy na tyčích zavěšeny. Rozdělením celkovým neliší se slovácké stavení moravské hrubě od našeho. Ve středu síň, nalevo jizba, napravo komora, k níž se řadí ostatní potřebné místnosti hospodářské. Někde však, jako u výstavního stavení, které má jizby *dvě*, jsou hospodářské místnosti spojeny s obytným stavením pod pravým úhlem.

Před břevlanským tímto stavením stojí velký dřevěný kříž, prve již dotčený, plný vypouklých řezeb, zpodobujících Adama a Evu, umučení Páně, boží hrob, nástroje, jimiž Kristus Pán byl mučen a j. Vše je živě polychromováno a vše dílem samouka Frant. Výmyslického z Dolních Bojanovic u Hodonína.

Za břevlanským stavením bělá se jiné nevelké pod doškovou střechou: toť sklep, vinná buda, jakých se užívalo a zčásti podnes užívá na moravském Slovácku v krajinách révorodných. Búdy stávají pohromadě pod vinohrady jako doplněk vesnice. Tato výstavní buda zřízena je dle jedné starodávné v Mařaticích u Uh. Hradiště a skládá se jako všechny z přední místnosti bez stropu, v níž se na výstavě čepuje víno; ve skutečnosti v ní stává lis. Ten je znázorněn i na výstavě a stojí venku před búdou. Druhá místnost je vinný sklep.

V sousedství stavení slováckého statek horácký z okolí Vel. Meziříčí,<sup>1)</sup> typ statku ze západní Moravy. A jako západní Morava je nám řečí bližší, tak také tato stavba jeví větší podobnost s českými stavbami z království. Stavení samo, výměnek, všecko roubené; zahrádka před obytným stavením s plotem z „kuláčů“, zahrádka před chalupou výměníkovou s plotem tyčkovým. „Příbedří“ (lomenice, na Tábořsku „bedro“) je z prken ozdobně skládáno, ale bez kabřince či kukly. Dřevěná vrata vedou na nádvoří, jemuž nalevo stojí obytné stavení s konírnou i chlívem, napravo stavení výměnkářovo a chlívky. V pozadí nádvoří stodola. „Zápražím“ vejde k domovním dveřím, jimi do síně, z ní nalevo do „seknice“ (seknice i ve východních Čechách), jež má „přístěnek“ (komoru; „přístěnek“ také ve východních Čechách). Napravo od síně není komory, jak bývá, ale tudy vejde hned do konírny. V kuchyni na síni vedle sebe pec do kamen (na Náchodsku „nístěj“) a česno pece

<sup>1)</sup> dle návrhu architekta R. Kříženeckého.

chlebové. U nich všeliké náčiní, z něhož budí největší zvědavost „vozejček“ postavený na kraji pece. Dříve, kdy se ještě vařilo v peci (nístěji), nabírala hospodyně těžší hrnce na vidlici, jakou tu také viděti, a opírajíc ji o pohyblivý váleček vozejčku posouvala hrnek do ohně do hloubi pece dle potřeby. Tak dělávaly hospodyně nejen na západní Moravě, nýbrž i na Hané i v Čechách.

V „seknici“ nás zajímá krb u dveří vedle kamen, lišící se od jiných podobných, na př. v jižních Čechách, že má zelený hliněný plášť (z r. 1829). Na peci u kamen jsou rozstaveny prostinké dětské hračky, truhličky malované, koník a p. a nejlacinější všech „krávy“, ucha to rozbitých hrnců s uvázanou nití nebo šňůrkou. Zařízení „seknice“ podobá se v mnohém zařízení jiných lidových jizeb i rozdělení nábytku. Stůl jako všude v rohu, za ním „koutnice“, almárka pro úpisy a důležité listiny, modlitební knihy a j. Nalevo malovaná postel s nebesy (dřevěnou stříškou na sloupcích), skříň s nádobím na vrchu a s pečivem, jaké se posílá výslužkou o svatbách, a jaké se jí při čepení nevěsty.

Vedle horáckého západu bohatý střed Moravy, starohanácký grunt, bílá již vrána, jakých už na Hané jen málo. Změnilyť se hanácké dědiny od polovice toho století hrubě a pozbyly svého původního rázu. Tomuto výstavnímu sloužil za vzor grunt či statek v Cholině u Litovle.<sup>1)</sup> Co každému, zvláště Čechovi z království zde do očí bije, je veliký, masivní výstupek z prostřed domu přede dveřmi do návsi vyčnívající. Je to pravý hanácký „žudr“. U břeclavského stavení jsme ho také viděli, ale tam je skrovný výklenek, arci pestře malovaný; tu zmohutněl v celé stavení prostě obílené, mající za jedinou okrasu obraz P. Marie v průčelí nade vchodem. Jmeno „žudr“, také „žúdro“, „žoudro“ i „žoldr“ odvozuje znalec hanáckých lidových staveb V. Houdek od germanského „Söller“, v Alpách leckdes „Sölder“, nizozemsky „zolder“, a toto zase z latinského „solarium“ t. j. slunná strana domu.

V žudře s nízkým vchodem a velkými obloukovými okny beze skla není nic než lávky u zdí. Za parného dne vane tu příjemný chládek, za letních vlahých večerů se tu pěkně sedí a povídá. Nad touto dolejší místností bývala sýpka. Ze žudru vedou jednokřídlé dvěře do síně dosti tmavé. Z ní vcházíme nalevo do jizby s kamny a s pecí a se

1) dle toho vzoru vystavěl architekt Ant. Makovec.



zařazením jiným podobným, z jizby do jizbičky, kuchyně, jež je původu novějšího. Přes síň proti jizbě rozkládá se komora s „mlsníkem“, menší to, nízkou komorou, jen skrovně osvětlenou nevelkým oknem. V „mlsníku“ chovají koláče, buchty a jiné „mlsné“ nebo i užitečné zásoby. Ze síně můžeme přímo na nádvoří brankou opatřenou zvláštním válcovým přístrojem. Na nádvoří máme po pravé ruce chlěvy, všechny pohromadě po jedné straně, přiléhající k domu pod úhlem 90°, a to ke komoře, jak u starohanáckých statků bývá.

Podél těchto chlěvů je „náspa“, vedoucí až po jejich konec, krytá vyčnívající střechou chlěvů, do nádvoří úplně otevřená. Z ní vchází se do různých chlěvů a maštálí i do „příkladníku“ či „řízeně“, kdež se řezá „sečka“ (řezanka) a kdež spávají pacholci. Z maštálí bývala jedna vždycky pro vojanského koně. Takovou též má opavský statek, takovou mají také staré statky ve východních Čechách. Stodoly při našem, výstavním, gruntu není, kolna však na zděných pilířích a „krmce“ (chlívky) nescházejí.

Vedle hanáckého gruntu, větším dílem zděného, statek z okolí opavského,<sup>1)</sup> vzdálenější územím, ale bližší a příbuznější našim statkům svou podobou. Je ze dřeva, roubený, trámy však nejsou vně přitesány, nýbrž zůstaly kulaty, a čela jejich („úhly“) jsou červeně a bíle natřena. Před stavením, do návsi čelem obráceným, zahrádka. Soška P. Marie zdobí lomenici z prken různě skládaných. Na kabřinci viděti místo nápisu u nás obvyklého (ale také i na slezských stavbách) obraz sv. Floriána. Než co nás zvenčí nejvíce zajímá, je zděná brána a nad ní roubený srub (sýpka). Vnitřek jeho bývá zpravidla, někdy také i vnějšek, hlinou omazán, aby lépe chránily zásoby v něm chované. Za tou příčinou natlukou do stěn dřevěné hřeby, mezi něž a na něž hlinu nahodí a uhladí. Zrovna tak činili také u nás, jmenovitě v jižních Čechách, kdež takové sruby hlinou omazané slují lepence.

Z vrátek vedle vrat pod srubem vede několik dřevěných schodů zapaženou pavláčkou na podsíňku („počinku“), přístřešek to, spočívající na několika ozdobných, dřevěných sloupcích. V síni shledáme zařízení podobné těm, jež jsme již viděli. V jizbě nás překvapí uvítání chlebem a solí a veliká, dlouhá kamna žluté barvy, tvaru u nás neobvyklého.

<sup>1)</sup> Navrhl architekt J. Podhajský.

A zase stůl v rohu a holubička nad ním a „stolek“ (židle) u něho. Prohlédněte ostatní prostý nábytek i komoru vedle jizby i obě komory přes síň. Za nimi jsou konírna a chlív.

Souběžně s obytným stavením je výměnek se zahrádkou před okny, podobně zařízený jako hlavní světnice. U výměnku si však zvláště všimneme komory pro vojáka a vedle ostatních chlívů také maštálky pro vojenského koně. V pozadí nádvoří stojí stodola, kolna, pod ní umístěno starobylé náčiní hospodářské a starý, dřevěný vůz, jakých u nás již nevidati.

Z Opavska do Těšínska na výstavě nedaleko. Hned v sousedství stojí lašské stavení,<sup>2)</sup> sroubené z mohutných, kulatých trámů s prostou lomenicí a kabřincem, jenž nemá nápisu. Domovní dveře s dřevěným obloukem, jakoby sklenuté, opatřené závorou i dřevěným zámkem, vedou na síň s ohniskem, za nímž komora. Nalevo světnice, jejíž strop omalován celý bílými a modrými tečkami. Venku jsme si všimli mocných a neotesaných trámů roubení; tím více nás pak v jizbě překvapí stěny rovné a hladké. Od obydlí lašského přijdeme k chalupě ze stolice oravské, k dílu dvou Slováků: Jana Tarbaty a Ludvíka Šulka. Chalupa je stavení prosté, šindelem kryté, roubené z trámů osekanych, s kabřincem bez nápisu nad lomenicí, jež zdobena je lištami ze středu paprskovitě se rozbíhajícími z prkenného půlkruhu s nápisem. O vnitřním zařízení nelze tu promluvit. Kdykoliv si je chtěl podepsaný prohlédnouti, nemohl do stavení. Bylo zavřeno.

Na konci jako zastrčená, osamělá chata kopaničářská, dílo samých kopaničářů. Název svůj má od kopaničářů, kteří pracně vzdělávají kopanice (horská pole), jako jsou starohrozenské na Moravě i v sousedství v uherském Slovensku sučanské, bošácké a chocholandské. Chata kopaničářská je ze všech staveb na výstavní návsi nejprimitivnější, ale nemálo zajímavá. Na celé stavbě není železného hřebíku, nad obíleným roubením hustá, došková střecha. Vrchní šár tvoří „kalenica“ (v jižních Čechách „kalenec“), došky to v kalu, blátě máčené, jež přidržují krátké tyčky do ostrého úhlu spojené, tak zv. „prjevesy“. Dveřmi rudě natřenými, prostinkým, bílým ornamentem ozdobenými vcházíme do „pitvoru“ (síně), odtud do nízké jizby malých oken, povalového stropu, chudého zařízení, s primitivní po-

<sup>2)</sup> Dle vzoru z Orlové navrhl architekt J. Makovec.



steli v koutě na sloupcích zrobenou. V jizbě není kamen. Místo nich hliněná pec vpravo ode dveří. V peci se topí i vaří (příkládá se ve světnici samé); kouř z ní odvádí komín nad čelesnem, a to komín slaměný, hlinou omazaný, jenž končí ne *nad* střechou, nýbrž pod ní, na půdě. Tou se kouř z něho rozchází. Pec má kolem dokola široký stupeň. Tu kopaničářská rodina sedá za mrazu, aby byli blíž ohně; tu se možná povalovati a pohodlně si u pece dýmku zapáliti. Na tom stupni i na vrchu pece pak líhají ti z rodiny, pro které není ta jediná postel v jizbě.

V prosté té jizbě zařízení tak prostinkého, ale zajisté také starobylého, maně si vzpomeneme na dávné doby, kdy v slovanských domácnostech nebylo kachlových kamen, kdy jenom pec jizbu vyhřívala, kdy i sloužila ku přípravě parní lázně (to pak kamenná), jak svědčí španihelský žid Ibrahim Ibn-Jakub, jenž ve druhé polovici X. století cestoval Čechami i Polskem. Vzpomeneme také, že ještě v XI. a ve XII. století i knížecí komnaty měly pec, jako jizba na hradě vraclavském (u nynějšího Vys. Mýta), v které kníže Svatopluk, a zrovna u pece, jak Kosmas svědčí, vynesl hrozný rozsudek nad Vršovci a v které se počalo hrozné vraždění toho nešťastného rodu. Zajímavo je, že Laši podnes říkají kamnům „pec“<sup>1)</sup>, jakož kopaničáři celé stavení jmenují „jizba“, tak jako naši předkové ještě v XV. století říkali. Jizba výstavní obydlena je pravou kopaničářskou rodinou, které se v tom výstavním ruchu a reji, v těch ustavičných návštěvách asi často zasteskne po rodném, hornatém kraji.

Opodál stojí výstavné stavení Čičmanců z trenčínské stolice, patrové, úpravné, jež vedle chaty kopaničářské vypadá tím mohutněji.<sup>2)</sup> Stavení nad jiné zajímavé. Pochází z dědiny, kdež až podnes zachoval se staroslovanský způsob rodového zřízení. Dle toho je i u Čičmanců nemovitý majetek společný členům celého rodu, jenž bydlí pod jednou střechou, tvoře „hromadu“, „gazdovstvo“ (zádruhu). V čele jejím stojí gazda, spravující majetek „hromady“. Stavení čičmanské je také zajímavé samo sebou. Do té chvíle však není na výstavě úplně zařízeno a proto možná podati o něm zprávu toliko kusou. Je roubeno z mohutných trámů dvojstranně tesaných, má šindelovou střechu s šípovou okrasou na hřebeni. V přízemku jsou okna nevelká s ozdobným

1) F. Bartoš: Dialektologie. II. str. 435.

2) Dílo D. S. Jurkoviče,

obložením, ale v prvním patře vyhlédají už jen okénka. Dřevní dveře, nad nimiž se vznáší pavlač se sloupky slušně vysekanými, opatřené dřevěným vytesaným obloukem, vedou na „pitvor“ (sín). Nalevo se rozkládá „černá jizba“, největší světnice celého stavení, v níž se rodina schází a pracuje. Dveře má ze dvou částí, svrchní polovice a spodní bránky. Přes sín, proti této jizbě, dvě komory také na „vrchu“ (v 1. patře), kamž po příkrých prostých schodech vstoupíme. Komory ty slouží namnoze za obydlí ženám.

Z „pitvoru“ (síně) vejdeme zadními dveřmi za stavení, pod okap, široký přístřešek, nesoucí se v 1. patře. Tu si také všimneme, že k hlavnímu stavení přistavěny jsou roubené chlévy a „ovčiárna“, nyní hospoda, kdež možná koupiti slováckou borovičku i „klobásy“. Více však nás upoutá tu za stavením včelín, obsahující ouly, hrubé špalky, ohrazený do čtverce roubenou zdí se stříškou.

Čičmanským stavením končí se řada budov z Moravy, Slezska a Slovenska. Je to pouť zajímavá a poučná. Leccos nového, leccos zvláštního tu viděti, a přece také s naším dost podobného a stejného, takže mnohý našinec jasněji a živěji uvědomí si naši příbuznost s obyvateli těch půvabných nebo žirných končin, jež jsou nám celkem tak málo známy, a řekneme upřímně, mnohým u nás i cizí. I to si uvědomí, že naše vlast jde dál nežli k České Třebové, k Litomyšli a k Počátkům, že dál, hodně dál.

Nežli pokročíme k statkům a stavením z našeho království, staneme na chvíli u veského kostelíka, jenž tu před námi všecken dřevěný, z šindele a trámů. Je to stavba neobyčejná, zřízená dle vzorů již vzácných, zánikajících. Prostá církev ta<sup>1)</sup> s příhodným pěkným pozadím patří k celku, k svému okolí a mile v něm vypadá. Zvláště podvečer poeticky dojíká kostelík ten s divným mostem, s divnější ještě zvonící, od země krytou šindelem až nahoru po prkenné bednění, nad nímž strmí vysoká šindelová střecha se čtyřmi věžičkami v rozích nad dotčeným bedněním. Z ní zvučí příjemným hlasem do šera, nad tichnoucí návší klekání, a snadno tu na okamžik zapomenete co za návší, jaké výstavné budovy, jaký ruch a velkoměstský život. A za dne v kostelíku samém také. Tichá, prostá sva-

<sup>1)</sup> Ještě v 16. století říkali u nás dřevěným kostelům „církev“ na rozdíl od kostelů zděných.

tyňka vzbudí ve vás vzpomínky na venkov, na domov, a ne bez pohnutí rozhlížíte se po prostých soškách, oltářích nevalného díla, po dřevěné, malované kruchtě, chudých varhanách, po dřevěném kasetovém stropě.

Kostel sv. Václava na výstavě je dílem architekta Ed. Sochora, jenž zasluhuje všeho uznání. Znalecky a důmyslně užil k této stavbě různých vzorů, tak starobylého kostela v Kočí u Chrudimě, v Slavoňově u Nového Města n. M., kostela v Komorovicích v Slezsku, v Tiché a Velké Hrabové na Moravě. Vše je na výstavním kostelíku zřízeno věrně dle skutečnosti, většinou ze součástí původních a namnoze starých. Mohutné, neobyčejně dlouhé trámy konstrukce, na níž spočívá věž, pocházející z kostela podůlsanského u Pardubic; z něho také všechno vnitřní zařízení kostela sem přeneseno. Také dva zvony jsou z Podůlsan, třetí, umíráček, z Vlčí u Loun. Z věže, do níž přijdeme krytým můstkem, jak už výše řečeno, zřízeným dle můstku v Kočí, vstupujeme přímo do kostela, nalevo do ochozu vedoucího k dveřím apsidy, napravo pak na hřbitůvek ohrazený „obrúbou“ z trámů krytých šindelovou stříškou, podobnou „plaňkovým“ plotům na Domažlicku nebo „slověncovým“ v okolí města Veselí nad Lužnicí.

Za kostelem stojí statek, tak zvaný blatský<sup>1)</sup>. Není to stavba z Blat, z pravých blatských vesnic mezi Bechyní, Veselím a Kardašovou Řečí, nýbrž je pořízena dle vzorců od Milevska a Sedlčan. Správnější by tu byl širší název „jihočeský statek“. Škoda, že z vlastních Blat nemáme na výstavě žádného stavení. Jeť jich tam dost zajímavých, starších dřevěných s „perutěmi“ a s „lepenec“ nebo zděných, při nichž bývalý „srub“ (lepenec) proměnil se ve zděnou sýpku, a jejichž štíty jsou plny vypouklých okras, motivů zčásti z bývalých lomenic. Význačné „perutě“ či „rohatinu“, jejichž nejstarší obraz máme v bibli Velislavově, dvě prkna přidržující krajové došky při lomenici, protínající se nad vrcholem lomenice, zaseknuté někdy (na Doudlebsku) v hrubou podobu koňské hlavy, sneslo by i toto jihočeské stavení. I ten lepenec, o němž zprávu máme již u Daniela z Veleslavína, mohl býti pořízen pro názor jako vzácnost nynější doby.

Rozdělení a rozlohu statků českých nelze dle výstav-

<sup>1)</sup> Navrhl architekt Jan Makovec.



ních *úplně* a přesně určovat a srovnávat. Ale mnoho zajímavého i tu spatříme. Čelem jsou obráceny všechny do návsi jako ve skutečnosti. Statek z východních Čech<sup>2)</sup> vyniká svou uzavřeností, neboť jednotlivé budovy jsou ve spolek těsně spojeny, obklopující nádvoří značně prostorné. Než vyskytují se také statky s nádvořím malým, někdy těsným, úplně, často do čtverce uzavřeným. Do tohoto dvorečka hledí okna obytného stavení, do vsi, do cesty nebývá někdy žádného (v okolí Vysokého Mýta, Litomyšle a Poličky).

Stodola stává zpravidla v pozadí nádvoří a je do ní volný vjezd přímo z polí. Tak je i ve východních Čechách, ač, jak výstavní statek (z Hlinecka) ukazuje, stává v popředí blízko obytného stavení. Rozdělení stodol a jejich tvar vyskytují se celkem stejné, leč že ta neb ona část má na jihu jiné jméno nežli na severovýchodě. Znázornění stodol doplňují modely v průmyslovém paláci. Význačnou částí starých dřevěných statků českých je srub (lepenec) původu rozhodně starobylého. Místem sýpka sluje „sklep“ nebo nečesky „špejchar“. Stával a stává obyčejně, ač ne zpravidla, souběžně s obytným stavením, nemá oken, nýbrž jen malá okénka (výseky) a slouží za skladiště obilí, mouky, uzeniny, truhel se šaty a p. Při chodském statku místo bývalého dřevěného srubu je zděný „sklep“ s okénky jako střílny, a stojí dle *staršího* způsobu *spojen* s obytným stavením, v jeho čele jako tvrz, před hlavní světnicí. Na dřevěných srubech shledáváme často pavlač, „besídku“ (ve vých. Čechách), jakou je viděti na výstavě při srubu jihočeském a turnovském.

Obytná stavení na výstavě i ve skutečnosti v mnohém jsou si podobná. Střechy mají šindelem anebo došky kryté, ty s „okolkem“ či „operkem“, šindelovým to okrajem. Nad lomenicí (v západních Čechách „peření“, v jižních Čechách „bedro“) vznášejí se u všech kabřince (kukly, kabelky), na jihočeském z široka, často s malováním a nápisem na „záklopě“, spodním prkně kabřince. Na jihočeském stavení je lomenice celkem jednoduchá, čím dále na severovýchod a východ tím ozdobnější, na Turnovsku nej-ozdobnější, často plná „krajek“ (zoubkovaných lišt), říms, obloučků a lišt různě skládaných. Bílenou ozdobují malbou

---

<sup>2)</sup> Navrhl architekt Al. Čenský, mnohou radu poskytl K. V. Adámek.

(ve východních i severovýchodních Čechách) rovněž i „vykřídli“, postranní to prkna nad lomenicí (viz stavení jaroměřské).<sup>1)</sup>

Nápisy, zhusta velmi pěkné, nalézáme nejen na „záklopě“, nýbrž někdy na prkně napříč lomenice, jako na stavení z Jaroměřska.

Význačnou částí jsou také pavlače při obytných staveních buď v přízemí, jako u jihočeského statku vidíme, nebo v patře, jako na Turnovsku, kde patrových dřevěných stavení se poměrně nejvíce vyskytuje. Pavlače vidáme také na „výstupku“, jaký mají stavení jaroměřské a turnovské. „Vejestupky“ (na Domažlicku je vejstupek sednička vedle hlavní světnice) jsou přístavky do střechy opřené, spočívající na mohutných trámových sloupech, zpravidla nad hlavním vchodem do stavení. Ve „vejestupku“ nahoře je „sednička“, a obyčejně bez kamen.

Rozdělení českého obytného stavení je celkem všude stejné. Dveřmi vcházíme do síně (na Chodsku „dum“), ze síně vedou všude schody na půdu (ponebí, hůra), ze síně vcházíme také do „černé“ kuchyně, kde je otvor do pekárny či pece. Za starších dob se tu také přikládalo do kamen, do jejich pece (prsku, nístěje). Tu také shledáváme pod komínem starodávné ohniště. Místem si upravili černou kuchyni v podobu světničky. Na Blatech slove „šperovaná“ či „vlaská“.

Ze síně vstupujeme do světnice („seknice“ ve východních Čechách, „sence“ na Chodsku, „sednice“ na severovýchodě). Všude je povalový (půvalkový) strop, stěny buď bíle natřené nebo nenatřené, jen s obílenými spárami mezi trámy. Zařízení je všude celkem stejné. V rohu stůl (u rychtářů slul „právní“), nad ním holubička, obrázky, za ním v koutě „koutnice“, židle někdy dovedně a bohatě vyřezávané, všude police (sudeň na Chodsku), misníky, římsy s nádobím, malované truhly, jarmary, postele, kolébka, ve východočeském statku tvaru ne obyčejného. V chodské „senci“ kromě kolébky ještě „hejčedlo“, plachta ke trámu zavěšená, do které dítě kladou a houpají „kuclem“, šňůrou obyčejně o třech pramenech z koudele upletenou. V chodské jizbě všimneme si nad to komínku prostřed stropu. Pod ním býval „visatý krb“, nízký to košík ze železných plátů, do nichž se kladly louče. Kouř z nich stoupal komínkem na

1) Navrhl architekt J. Podhajský.

půdu, uhly pak padaly dolů do mísy nebo do škopíku s vodou. Ve východočeské „seknici“ upoutá naši pozornost tkalcovský stav, za nímž na východě i na severovýchodě mnoho chudých lidí sobě vydělávalo a vydělává lopotně praskrovnou mzdu.

Vedle světnice bývá sednička (přístěnek, vejstupek), přes síň komora, dvě, ve východních Čechách zděná („kamenice“) na uschování mléka. Z komory vcházíme do řezárny, do chlévů.

Náčiní a nářadí se tu vyskytující nebudeme uváděti. Celkem je všude stejné. Ze statků chodského<sup>1)</sup>, východočeského, turnovského<sup>2)</sup> vycházíme branami (vraty) řezbou i malováním okrášlenými. Při statku z východních Čech všimneme si mohutného plotu trámového se stříškou, jenž se podobá plaňkovému na Chodsku a slověncovému v okolí města Veselí.

K návsi druží se výstavní pavilon odboru Národopisné výstavy pro okres slanský<sup>3)</sup>; vnějškem svým přísluší do jisté míry návsi. Jeť vystavěn v podobě venkovského stavení ze Slanska. Stavba ta se nápadně liší ode všech lidových stavení kolem návsi. Slanské stavení není roubeno, nýbrž je stavba lepenicová, hrubě podobná stavbám hrazděným, jaké se u nás vyskytují v krajinách německých. Základ stavení „lepenice“ je zděný. Na podezdívku postaví se kostra z trámů, mezi trámy zasadí se svisle řada kolů opletených slaměnými vrkoči v hlíně máčenými. Stěny takto propletené omažou se pak hlinou promíchanou plevami a srovnají se.

Slanský pavilon vypadá dosti cize vedle ostatních staveb a cizí vliv, z německého sousedství, je na něm patrný. Do pavilonu snesl slanský odbor mnoho zajímavých předmětů Slanska se týkajících a vkusně a přehledně je srovnal. Jsou tu různé sbírky: archeologická, retrospektivní, jsou tu kroje, nádobí, náčiní, nábytek, modely staveb, fotografie, obrazy, kromě toho pak dvě světnice s krojovými figurinami: stará selská, jak na Slansku bývala, v níž jmenovitě ozdobná kamna zraký naše upoutají. Druhá je světnice, vlastně pokoj měšťanský s pěkným zařízením z konce minu-

1) Navrhl architekt Al. Čenský.

2) Navrhl architekt J. Veyrych.

3) Navrhl architekt J. Veyrych.



lého století. Starého pěkného nábytku si tu zvláště všimneme. Je to interiér toho způsobu na výstavě jediný. —

Končíme svou obchůzku. Kolem návsi mnoho krásného, mnoho zajímavého i poučného. Potěšíte se, uvidouce tolik našeho a svérázného, tolik stavení přesně zbudovaných, tolik předmětů obětivě, pečlivě snesených a vkusně i znalecky srovnaných. Leckdes až okřejete tím svěžím, neporušeným ještě duchem lidového života.

Co dále — jaký užitek míti mohou a bohdá budou z této krásné výstavy náš folklor, naše řemesla, a snad i stavitelství i umění, o tom uvažovati bylo by před časem. Ale to můžeme očekávati s jistotou, že obecné poznání naší vlasti se rozšíří i prohloubí, že jednotná plemena našeho národa více se sblíží. —

Když jsem se potěšen rozhlížel návsi po staveních z dalekých Karpat, z úrodné Hané, od Šumavy, Krkonoš i Orlických hor, vzpomněl jsem si na — Jana Nerudu. Nevím, bylo-li kde již vzpomenuť nyní o výstavě, že on byl jeden z nejprvnějších, ne-li první, jenž ukazoval na českou chalupu, na její rázovitost, jenž navrhoval a se přimlouval, aby o ní bylo vydáno dílo, aby se památka její zachovala.

Začalo se o to dílo jednati, ale nedošlo se k němu. Nyní tu místo něho dílo jiné — výstava, obsahující nejen českou chalupu z království, ale z celé oblasti jazyka českého. Jak by se Neruda potěšil! Ale teď je třeba se starati, aby ze skvostného toho díla se co nejvíce zachovalo!